

V delavnici Borisa Čekade med razlago, kako izdelujejo maske.

Foto: Primož Hieng, Vrbica, 15. 2. 2015.

Vrbiške šjme v Vrbici, ko uprizorijo *nemo gledališče* (predstavo za domačine in za obiskovalce).

Foto: Mateja Kakež, Vrbica, 15. 2. 2015.

PUSTNA NEDELJA Z VRBIŠKIMI ŠEMAMI

Strokovna ekskurzija SED, 15. februar 2015

Kljub slabi vremenski napovedi so se člani SED na nedeljsko jutro odpravili proti Ilirski Bistrici, natančneje v Vrbico, kjer domujejo *Vrbiške šjme*. V Ilirski Bistrici jih je pričakala kolegica etnologinja Mateja Kakež, zaposlena v tamkajšnji dislocirani enoti Pokrajinskega muzeja Koper. Skupaj smo se odpravili proti Vrbici, kjer nas je že čakal Boris Čekada, predsednik Kulturno-turističnega društva Vrbiške šjme, in nas skupaj s svojo družino zelo gostoljubno sprejel. Okrepčali smo se z domačimi pustnimi krofi ter z značilno brkinsko slivovko in sadjcem.

Vrbiške šjme¹ so bile za javnost dolga leta skrivnost, vse dokler se niso leta 1998 predstavili na karnevalu na Ptuj.

Vrbiške šjme je nato podrobneje opisala Helena Ložar-Podlogar (2013), pozneje pa se jim je – predvsem s fotografijami – posvetil tudi Primož Hieng v knjigah *Ta norčavi pustni čas* (2011) in (s posebnim poglavjem) *Pod masko skrit in norčavo odkrit* (2014). Omeniti moramo tudi lokalnega raziskovalca Romea Volka, ki redno spremlja vrbiške šjme, škoromate in druge etnološke pustne skupine na Bistriškem. Leta 2014 so bile vrbiške šjme vpisane tudi v register nesnovne kulturne dediščine (spletni vir 1).

Letošnje leto je za vrbiške šjme prav posebno, saj obeležujejo 80 let od objave najstarejšega dokumenta o njih, in sicer gre za črno-belo fotografijo neznanega avtorja iz leta 1935. Na njej je predstavljenih 28 maskirancev, posneta pa je bila ob takratnem obisku šjm v Ilirski Bistrici. Ob tej priložnosti je Kulturno-turistično društvo Vrbiške šjme v galeriji v Ilir-

ski Bistrici pripravilo razstavo fotografij različnih avtorjev. Razstavo smo si ogledali tudi člani SED. Fotografije posameznih likov so dopolnjevali plakati s podrobnejšo predstavitvijo šjm.

Vrbiške šjme so posebno razpoložene tudi med pripravami na pustne dni. Vse obleke izdelajo same in se pri tem držijo dolgoletnega izročila. Za izdelavo kožnih naličij oziroma *larf*, kakor jih imenujejo domačini, uporabljajo posebno tehniko, ki jo poznajo le nekateri. V Vrbici so *larfe* sprva izdelovali iz mehov za nošenje žita v mlin, danes pa so narejene iz ovčje kože, saj je bila ovčereja v teh krajih že od nekdaj pomembna gospodarska dejavnost. Boris Čekada nam je v svoji delavnici pokazal nekaj *larf*, ki jih letos niso potrebovali za pustno povorko, obenem pa nam je na hitro pojasnil tudi izdelavo kožnih naličij. Napo (kožo) namakajo v vodi, da je mehka in voljna, medtem pa oblikujejo kos jelševega debela v velikosti in obliki glave.² Razmočeno napo natančno napnejo čez oblikovan les in jo nanj na gosto pritrdijo z žeblički, nato pa pustijo, da se osuši in tako obdrži obliko modela. V to osnovo izrežejo odprtine za oči in usta, dodajo obrvi, trepalnice, po potrebi brke, brado, nato pa vsak lik dobi še ustrezno poslikavo. Vsak lik v vrbiških šjmah ima svojo zgodovino, vse je povezano z življenjem v domačem okolju ali z izkustvom posameznikov v tujini.

Kot je zapisala Helena Ložar-Podlogar, se vrbiške šjme delijo v dve simbolni skupini: bele in črne šjme oziroma gosposke in njihove podložnike – kmete in delavce.

1 Vrbiške šjme so poenostavljen zapis za lokalno poimenovanje *vrbiške šjme*.

2 Vsaka *larfa* je narejena unikatno, za obraz človeka, ki ga bo pokrivala.

Največja posebnost vrbiških *šjm* sta *ta bel* in *ta črn louc*. Lahko ju razumemo kot nasprotujoča si pola, kot simbolni boj med svetlobo in temo, med zimo in poletjem, med dobrim in zlim, med začetkom in koncem, torej med življenjem in smrtjo. V njiju odseva tudi dvojnost celotne skupine, *ta belih* in *ta črnih šjm*. Oblečena sta v hlače iz vrečevine, porisane z navpičnimi živordečimi in črnimi progami, čez ramena jima visi strojena ovčja koža, belemu svetla, črnemu temna; prepasana sta z vrvjo, na kateri visijo trije zvonci. Nekaj posebnega sta tudi njuni ovčji kapi, ki sta obenem *larfi*. Naličji spominjata na divjo mačko ali na risa. *Ta črn louc* ima v rokah *krvaljo*, ki jo med tekom z obema rokama vodoravno drži pred seboj, *ta bel louc* pa pred seboj drži velike lesene klešče, s katerimi lovi otroke in dekleta, da jih pomaga s sajastimi rokami.

Člani SED smo bili deležni prav posebne »predstave«, za katero je rezervirano nedeljsko dopoldne. Takrat namreč uprizarjajo pantomimično predstavo, ki ji domačini pravijo kar *nemo gledališče*. *Ta bel louc* začne svoj ritmični obredni tek po vasi, pri katerem je slišati glasno pozvanjanje zvoncev. Z razprtimi lesenimi kleščami na rami naredi prvi krog okrog vaškega korita, ga razširi okrog trga, se spusti po vasi in se vrne na izhodišče. S tem simbolnim tekom da znamenje za začetek pustnega praznovanja. Za njim pridejo vsi drugi liki in posamezniki, ki niso vezani na določeno skupino. Med prostim tekanjem naokrog *šjme* uganjajo vragolije in poskrbijo za smeh med gledalci in nastopajočimi. Med *šjmami* je bil najbolj razposajen hudič, ki je preganjal otroke in poskrbel, da smo gledalci brez pustne maske dobili poslikan obraz. Ko se obema lovcema zdi, da sta opravila svoje naloge, začneta na zgornjem delu trga ritmično poskakovati. *Policaja* začneta *šjme* razvrščati za skupno fotografiranje, ki je tradicionalno in se zgleduje po fotografiji, ki se je ohranila kot edini zgodovinski dokaz lokalne tradicije.

Čeprav člani društva nismo bili prisotni na *poberiji*, pa je ne smemo pozabiti omeniti, saj je pomemben del dediščine vrbiških *šjm*. Domačini se še spominjajo časov, ko je bila *poberija* šele na pepelnično sredo. Ker pa je pepelnična sreda začetek posta in naj bi se na ta dan pustno rajanje zaključilo, so se vrbiške *šjme* odločile *poberijo* prestaviti na torek. Vemo, da po starem verovanju šeme prinesejo v hišo srečo za vse leto, zato je zelo pomembno, da med *poberijo* nobene od hiš v vasi ne izpustijo. Vrbiške *šjme* med *poberijo* ne nosijo *larf* in imajo tako odkrite obraze, ki so zgolj malo olisani, šemsko obleko pa seveda obdržijo na sebi. Pravijo, da se mora med obdarovanjem videti obraz, zato da ljudje vedo, komu darujejo. *Šjme* vedno spremlja tudi muzikant, ki v vsaki hiši kaj zaigra. Kar je še posebej zanimivo, je, da

vse darove, ki jih dobijo v posamezni hiši, zapišejo v veliko knjigo. V knjigi je vsaki hiši namenjenih več strani, na katere se več let zapisujejo darovi. Vpisi vsebujejo podatke, kdo od domačih je bil doma, kaj so darovali in koliko denarja je kdo prispeval. Po končani *poberiji* v stari zapuščeni kasarni pripravijo veliko zabavo s plesom.

Ko smo zaključili obisk v Vrbici in smo se bolje spoznali z vrbiškimi *šjmami*, smo se odpravili v Ilirsko Bistrico. Po ogledu razstave v galeriji smo odšli še na krajši sprehod. Ogledali smo si cerkev sv. Petra in samostan šolskih sester de Notre Dame, ki imajo v Bistrici že dolgo tradicijo.

Med ulicami smo se nato počasi pomikali proti naši naslednji točki, in sicer smo se udeležili pustnega karnevala, ki je bil v Ilirski Bistrici letos že dvajsetič. Šeme so prav zares odgnale napovedano slabo vreme, tako da je bilo spremljanje povorke še prijetnejše. Letošnjih skupin je bilo kar 25, predvsem pa je bilo veliko etnoloških skupin, po katerih je bistriško območje tudi poznano. Predstavile so se *vrbiške šjme*, *šjme* iz Vrbovega, škornjati iz Podgrada, *šjme* iz Topolca, škornjati iz Hrušice in *šjme* iz Pregarij. Poleg njih je bilo tudi kar nekaj etnoloških skupin iz sosednje Hrvaške, ki se bistriške povorke udeležijo skoraj vsako leto, obiskali pa so jih še kurenti iz Hajdine in ostale pustne skupine.

Ko so se predstavile vse skupine, smo bili tudi mi že kar utrujeni, tako da je bilo še toliko slajše oditi na kmečki turizem Pri Andrejevih v Narin, kjer smo se okrepčali in tako zaključili prijetno pustno nedeljo na Bistriškem.

Literatura

HIENG, Primož: *Ta norčavi pustni čas*. Brezovica pri Ljubljani: Založba Harlekin, No. 1, 2011.

HIENG, Primož: *Pod masko skrit in norčavo odkrit: Slovenske maske in maskare*. Brezovica pri Ljubljani: Založba Harlekin, No. 1, 2014.

LOŽAR-PODLOGAR, Helena: Vrbiške šjeme: Skrivnost pustne tradicije v Vrbici pri Ilirski Bistrici. *Traditiones* 32 (2), 2003, 71–91.

Ustni vir

ČEKADA, Boris, predsednik Kulturno-turističnega društva Vrbiške šjme, intervju, Vrbica, 15. 2. 2015.

Spletni vir

Spletni vir 1: Koordinator varstva žive kulturne dediščine; www.nesnovnadediscina.si/sl/register, 5. 3. 2015.